

До спеціалізованої вченої ради ДФ 20 051.208
у Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника,
76018, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57

ВІДГУК

офіційного опонента

**кандидата юридичних наук, професора, професора кафедри
кримінально-правових дисциплін**

Львівського державного університету внутрішніх справ

Созанського Тараса Івановича на дисертацію

Колос Наталії Миколаївни на тему:

**«Характеристика кримінально-правової відповідальності за
неналежне виконання медичним або фармацевтичним працівником своїх
професійних обов'язків»,**

**подану на здобуття ступеня доктора філософії
в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»**

Ступінь актуальності теми дисертації. Актуальність дисертаційного дослідження зумовлена комплексом сучасних правових, соціальних та практичних чинників, пов'язаних із забезпеченням належної кримінально-правової охорони права людини на життя і здоров'я під час надання медичної та фармацевтичної допомоги. Стаття 3 Конституції України визначає життя і здоров'я людини найвищою соціальною цінністю, а стаття 49 гарантує кожному право на охорону здоров'я та медичну допомогу. Реалізація цих конституційних гарантій значною мірою залежить від професійної діяльності медичних і фармацевтичних працівників. Водночас неналежне виконання ними професійних обов'язків може спричинити тяжкі наслідки для пацієнтів, що обумовлює необхідність ефективного кримінально-правового механізму реагування на такі діяння.

Особливої актуальності ця проблема набула в умовах реформування системи охорони здоров'я України, зміни організації медичної допомоги, розвитку приватної медицини, запровадження сучасних медичних технологій, телемедицини, цифровізації медичної документації та істотного розширення кола суб'єктів, які надають медичні послуги. Зазначені процеси породжують нові ризики виникнення

професійних помилок, а також актуалізують питання належного визначення меж кримінальної відповідальності медичних і фармацевтичних працівників. Не менш важливим чинником є функціонування системи охорони здоров'я в умовах воєнного стану. Збройна агресія Російської Федерації проти України істотно збільшила навантаження на медичних працівників, змінила умови надання медичної допомоги, спричинила дефіцит кадрів, обладнання та лікарських засобів. У таких умовах особливої ваги набуває проблема справедливого визначення меж кримінальної відповідальності медичних працівників, які змушені приймати професійні рішення в екстремальних умовах, нерідко пов'язаних із виправданим професійним ризиком.

Актуальність дослідження посилюється також неоднозначністю судової практики щодо застосування статті 140 Кримінального кодексу України. На практиці виникають труднощі у встановленні причинного зв'язку між діями медичного працівника та наслідками, визначенні змісту професійних обов'язків, відмежуванні лікарської помилки від кримінально караної недбалості, оцінці виправданого медичного ризику, а також у розмежуванні кримінальної, цивільно-правової, дисциплінарної та адміністративної відповідальності.

Водночас розвиток практики Європейського суду з прав людини щодо позитивних зобов'язань держави із захисту права на життя та забезпечення ефективного розслідування випадків неналежного надання медичної допомоги обумовлює необхідність приведення національного кримінального законодавства та практики його застосування у відповідність до європейських стандартів. Це, своєю чергою, потребує комплексного переосмислення змісту кримінально-правової відповідальності медичних і фармацевтичних працівників.

Попри значну кількість наукових праць, присвячених кримінально-правовій охороні життя і здоров'я особи, окремі питання кваліфікації кримінальних правопорушень, передбачених статтею 140 КК України, залишаються дискусійними. Насамперед це стосується визначення об'єкта кримінального правопорушення, змісту об'єктивної сторони, ознак спеціального суб'єкта, форми вини, кримінально-правового значення професійних стандартів, а також

удосконалення законодавчої конструкції диспозиції та санкції відповідної кримінально-правової норми. Саме тому комплексне дослідження кримінально-правової відповідальності медичних і фармацевтичних працівників за неналежне виконання професійних обов'язків є своєчасним, теоретично й практично значущим. Його результати можуть бути використані для вдосконалення кримінального законодавства, забезпечення єдності судової практики, підвищення ефективності правозастосування та посилення гарантій реалізації конституційного права людини на життя, здоров'я та якісну медичну допомогу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано згідно з переліком основних наукових напрямів та найважливіших проблем фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних, суспільних і гуманітарних наук Національної академії наук України на 2019-2023 роки, затверджених постановою Президії академії наук України від 30.01.2019 № 30, Основних наукових напрямів та найважливіших проблем фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних, суспільних і гуманітарних наук на 2024-2028 роки, затверджених постановою президії Національної академії наук України від 10.01.2024 № 8. Тему дисертації в остаточній редакції затверджено Вченою радою Карпатського національного університету імені Василя Стефаника (протокол № 10 від 30 вересня 2025 року). Дисертаційна робота виконана в межах науково-дослідної теми (Державний реєстраційний номер: 0125U000669) «Політика у сфері боротьби зі злочинністю в умовах євроінтеграції» на кафедрі політики у сфері боротьби зі злочинністю та кримінального права Навчально-наукового юридичного інституту Карпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Ступінь обґрунтованості наукових напрацювань, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації зумовлюється високим науковим ступенем та рівнем доведеності висновків та результатів дисертаційного дослідження. Ознайомлення із дисертацією дозволяє зробити висновок про те, що дослідження є самостійною, творчою, цілісною науковою роботою, яка характеризується системним підходом до предмету дослідження. Метою дослідження авторка визначила вивчення питань

кримінальної відповідальності за невиконання або неналежне виконання медичним або фармацевтичним працівником службових обов'язків.

Для досягнення поставленої мети визначено одинадцять завдань, які в цілому кореспондують з планом роботи та положеннями, викладеними у висновках, і успішно виконані дисертантом.

Об'єкт та предмет дослідження сформульовані чітко. Об'єктом дисертації є суспільні відносини у сфері створення та застосування кримінально-правових норм, які передбачають відповідальність за неналежне виконання медичними працівниками своїх професійних обов'язків. Предметом дослідження є характеристика кримінально-правової відповідальності за неналежне виконання медичним або фармацевтичним працівником своїх професійних обов'язків.

Оцінка структури дисертації показує, що вона логічно пов'язана з визначеними метою, завданнями, об'єктом і предметом дослідження і передбачає висвітлення тих питань, які безпосередньо стосуються обраної авторкою теми. Дисертація складається з із переліку умовних позначень, вступу, чотирьох розділів, які включають у собі десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Авторкою дисертації проаналізовано значний обсяг наукових джерел, які безпосередньо стосуються проблематики наукового дослідження, актів чинного законодавства України, міжнародних інституцій (199 найменувань на 12 сторінках).

Висновки та результати дослідження є достатньо обґрунтованими, оскільки вони отримані завдяки поєднанню спеціальних та загальних наукових методів, зокрема: історико-правовий, порівняльно-правовий, формально-догматичний системно-структурний, емпіричний, статистичний та формально логічний методи.

Теоретичну основу дисертаційного дослідження складають наукові праці українських та зарубіжних учених у галузі з кримінального права, медичного права, теорії права, філософії та інших галузей суспільних наук.

Нормативно-правову базу дослідження склали, міжнародно-правові акти, закони і підзаконні нормативно-правові акти, що регулюють питання кримінальної відповідальності за неналежне виконання медичним або фармацевтичним працівником своїх професійних обов'язків не лише в Україні, а і інших державах.

Наукова новизна висновків, пропозицій та рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Дисертаційна робота Н.М. Колос містить висновки та пропозиції, яким характерна наукова новизна та практична значущість. Наукова новизна висновків, пропозицій та рекомендацій, сформульованих у дисертації, полягає в тому, що дисертація є комплексним і системним монографічним дослідженням проблем кримінальної відповідальності за неналежне виконання медичним або фармацевтичним працівником своїх професійних обов'язків з урахуванням практики Європейського суду з прав людини та позитивного зарубіжного досвіду. Проведення дослідження у сукупності дає відповіді на питання про підстави та межі відповідальності за неналежне виконання медичним або фармацевтичним працівником своїх професійних обов'язків, особливості розмежування цього складу кримінального правопорушення і суміжних правопорушень, необхідність врахування досвіду іноземних держав та рішень ЄСПЛ, а також містять обґрунтовані пропозиції щодо удосконалення кримінально-правових норм щодо професійної діяльності медичних працівників.

Дисертантом запропоновано низку нових положень, висновків і пропозицій, які виносяться на захист. Серед них варто відмітити те, що автором аргументовано доцільність застосування філософсько-правової «формули Радбруха» до визначення меж кримінальної відповідальності медичних або фармацевтичних працівників у ситуаціях обґрунтованого медичного ризику: обґрунтовано, що сліпе дотримання медичного протоколу не може мати безумовного пріоритету над найвищою метою - порятунком людського життя, а свідомий відступ медичного фахівця від клінічного стандарту заради виживання пацієнта в екстремальних умовах має визнаватися правомірним медичним ризиком, а не кримінально караним діянням.

Запропоновано авторську редакцію ст. 140 КК України з її структурним поділом на три частини, що відображають диференціацію кримінальної відповідальності за ступенем тяжкості наслідків. Обґрунтовано доцільність об'єднання складів злочинів ч. 1 ст. 131 КК України та запропонованої структури ч. 2 ст. 140 КК України шляхом визначення зараження вірусом імунодефіциту людини або іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини,

внаслідок неналежного виконання професійних обов'язків як ознаки тяжких наслідків у складі злочину, передбаченого ст. 140 КК України. Також у своїй роботі Н.М.Колос проведено періодизацію розвитку вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність медичних або фармацевтичних працівників за неналежне виконання професійних обов'язків за п'ятьма етапами: до 1845 року (київський, литовсько-польський та козацький періоди); від 1845 до 1917 року (період чинності Уложення про покарання кримінальні та виправні); радянський період (1917–1991 рр.); від 1991 року до 1 вересня 2001 року (період чинності КК 1960 року); з 1 вересня 2001 року до цього часу (сучасний етап)...

Також робота містить низку конкретних та обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення чинного Кримінального кодексу України, виділених окремим додатком.

Варто вказати, що у дослідженні розглянуто значно більшу кількість положень, які підтверджують наукову новизну висновків, пропозицій та рекомендацій. А відтак, рецензована робота в повній мірі відповідає цьому критерію оцінювання.

Повнота викладу результатів дисертаційного дослідження та наукових положень в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації обумовлюється наявністю достатньої кількості апробацій результатів дисертаційного дослідження Н.М. Колос опублікованих у фахових наукових виданнях України та в тезах доповідей дисертантки на науково-практичних конференціях та ін. Так, основні положення, висновки та пропозиції, сформульовані за результатами дисертаційної роботи, викладено у 5 наукових публікаціях, з яких 3 наукові статті у виданнях, що входять до переліку наукових фахових видань України з юридичних наук, 2 тези доповідей на науково-практичних конференціях.

Практичне значення одержаних результатів. Викладені у дисертації висновки та рекомендації можуть бути використані у:

– у законотворчій діяльності – для вдосконалення законодавства про кримінальну відповідальність, що передбачає неналежне виконання медичним або фармацевтичним працівником своїх професійних обов'язків.

– у правозастосовній діяльності – під час вирішення органами, що проводять попереднє розслідування та судами питань про кримінальну відповідальність, що передбачає неналежне виконання медичним або фармацевтичним працівником своїх професійних обов’язків.

– у науково-дослідній сфері – як основа для подальшого здійснення досліджень проблем кримінальної відповідальності за неналежне виконання медичним або фармацевтичним працівником своїх професійних обов’язків.

– у навчальному процесі – при викладанні навчальної дисципліни «Кримінальне право України. Особлива частина», окремих спеціальних курсів, при підготовці коментарів, підручників, навчальних та методичних посібників; у правоохоронній діяльності та здійсненні правосуддя.

Текстових запозичень у дисертації без посилання на джерело, інших елементів академічної не доброчесності у роботі не виявлено.

Оформлення дисертації. Дисертація оформлена відповідно до нормативних вимог і стандартів із дотриманням системності у викладенні матеріалу. Стил, структура та зміст рукопису свідчать про високий професіоналізм дисертанта, його схильність до наукового аналізу, здатність ефективно використовувати літературні та нормативні джерела, а також формувати на їх основі власні теоретичні й практичні висновки та рекомендації. Основні положення, висновки, пропозиції та рекомендації дисертації загалом відзначаються логічною послідовністю, аргументованістю та завершеністю.

Зауваження і дискусійні пропозиції, які викладені в дисертації.

Позитивна оцінка рецензованої дисертації не виключає наявності в дисертації Н.М. Колос, як і в будь-якій значній за обсягом і кількістю досліджуваних проблем науковій праці, окремих суперечливих або дискусійних положень, котрі потребують додаткової аргументації або пояснень здобувачки освітньо-наукового ступеня під час прилюдного захисту.

1. У вступі дисертації авторка визначає одним із основних завдань дослідження розкриття особливостей предмета доказування та обґрунтування пропозицій щодо удосконалення процесу досудового розслідування, а також серед

положень наукової новизни пропонує зміни до кримінального процесуального законодавства щодо приватно-публічного обвинувачення, шляхом внесення змін до Глави 36 КПК України, а також доповнення новими статтями 477-1 та 478-1 КПК України.

Разом із тим тема дисертації Н.М. Колос присвячена кримінально-правовій характеристиці відповідальності за неналежне виконання медичним або фармацевтичним працівником своїх професійних обов'язків. У зв'язку з цим виникає питання щодо необхідності та методологічної виправданості настільки широкого дослідження кримінального процесуального законодавства. Запропоновані зміни до КПК України фактично виходять за межі предмета дослідження та потребують самостійного процесуально-правового обґрунтування.

2. Оригінальним є авторський підхід щодо використання «формули Радбруха» при визначенні меж кримінальної відповідальності медичних працівників в умовах виправданого медичного ризику. Така пропозиція заслуговує на увагу та однозначно має ниску переваг. Ця філософсько-правова концепція однозначно прикрасила роботу та продемонструвала наукову ерудицію здобувачки. Водночас дисертантка в роботі дуже бігло провела аналіз того, як саме ця концепція повинна застосовуватися судами під час оцінки конкретних фактичних обставин (стор. 118-119). Зокрема, залишаються не визначеними критерії відмежування таких понять як лікарська помилка, виправданий ризик чи виправданий медичний ризик, казус. Така ситуація ускладнює їх застосування та викликає неоднозначну оцінку такої поведінки медичного працівника у слідчо-судовій практиці. Саме тому запропонована модель потребує додаткової аргументації та виділення критеріїв розмежування цих понять під час проведення публічного захисту.

3. Дискусійним видається положення наукової новизни, відповідно до якого авторка "уперше здійснено періодизацію розвитку вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність медичних або фармацевтичних працівників". Використання історичної періодизації є традиційним методом історико-правових досліджень і вже застосовувалося у низці дисертаційних робіт, присвячених кримінальній відповідальності медичних працівників та розвитку кримінального законодавства України (Ю.О.Шопіна « Кримінальна відповідальність медичного та

фармацевтичного працівника за вчинення злочину, пов'язаного з виконанням професійного обов'язку» 2020, Балабко В. В. «Кримінальна відповідальність медичних працівників за злочини проти життя та здоров'я особи» 2013).

Новизна запропонованого підходу могла б бути більш переконливо обґрунтована за умови чіткого визначення критеріїв саме цих п'яти етапів розвитку законодавства та зіставлення авторської періодизації з існуючими науковими концепціями. За відсутності такого порівняльного аналізу твердження про здійснення періодизації "уперше" потребує додаткової аргументації.

4. Дискусійною видається пропозиції авторки щодо гармонізації санкцій статей 119 та 140 КК України. Вона пропонує гармонізувати санкції цих статей, виходячи із підвищених вимог до професійної діяльності медичних працівників. Разом із тим така пропозиція потребує більш ґрунтовного обґрунтування крізь призму принципів справедливості та індивідуалізації кримінальної відповідальності. Адже статті 119 та 140 КК України передбачають відповідальність за різні за своєю правовою природою кримінальні правопорушення. Стаття 119 КК України встановлює відповідальність за необережне позбавлення життя людини будь-якою особою, тоді як ст. 140 КК України є спеціальною нормою, суб'єктом якої виступає медичний або фармацевтичний працівник, а суспільна небезпечність діяння визначається не лише наслідками, а й порушенням професійних стандартів надання медичної допомоги. Не є очевидним, що підвищений професійний статус особи сам по собі повинен автоматично зумовлювати посилення кримінальної відповідальності.

Такий підхід потребує додаткового обґрунтування з позицій принципу пропорційності, який вимагає, щоб суворість покарання відповідала ступеню суспільної небезпечності кримінального правопорушення та особі винного (ст. 65 КК України). Запропонована гармонізація санкцій недостатньо узгоджується із принципом індивідуалізації кримінальної відповідальності, оскільки кримінальне законодавство вже надає суду широкий спектр можливостей для призначення справедливого покарання залежно від конкретних обставин кримінального провадження. Формальне зближення санкцій різних складів кримінальних

правопорушень саме по собі не гарантує досягнення цілей покарання, визначених ст. 50 КК України.

Крім того, автором недостатньо досліджено, чи відповідає запропонована гармонізація принципу справедливості, закріпленому у практиці Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини, відповідно до якої законодавець повинен забезпечувати розумне співвідношення між тяжкістю кримінального правопорушення, ступенем вини особи та суворістю кримінально-правових наслідків.

Отже, запропоноване автором вирівнювання санкцій статей 119 та 140 КК України є дискусійним і потребує додаткового обґрунтування під час захисту.

5. У дисертації автор обґрунтовує необхідність удосконалення кримінально-правової охорони належного виконання професійних обов'язків медичними працівниками, зокрема для цього виділено навіть окремий розділ «Дослідження сучасних тенденцій та перспектив удосконалення протидії неналежному виконанню професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником».

Однак, поза належною увагою авторки залишилося питання як «захисна медицина» (defensive medicine), яке широко досліджується у зарубіжній правовій та медичній літературі. Власне воно і відображає сучасні тенденції та перспективи удосконалення протидії неналежному виконанню професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником

Під «захисною медициною» розуміють модель професійної поведінки, за якої медичні працівники, прагнучи мінімізувати ризик кримінальної, цивільної чи дисциплінарної відповідальності, приймають рішення, зумовлені насамперед юридичними ризиками, а не виключно медичними показаннями. Така практика може проявлятися у призначенні надмірної кількості лабораторних та інструментальних досліджень, консультацій вузьких спеціалістів, госпіталізацій або, навпаки, у відмові від лікування пацієнтів із високим рівнем ризику чи проведення складних медичних втручань.

У роботі (стор.164) авторка згадує про цей феномен, проте цій проблематиці небуло надано належної уваги та не досліджено питання, чи можуть запропоновані зміни до кримінального законодавства вплинути на формування такої моделі поведінки медичних працівників, а також не проаналізовано можливість збільшення кількості так званих «захисних» діагностичних і лікувальних заходів, зумовлених прагненням лікаря убезпечити себе від можливих кримінальних проваджень або претензій з боку пацієнтів чи їхніх родичів.

Крім того, аналіз зарубіжного досвіду щодо взаємозв'язку між криміналізацією професійних помилок медичних працівників та поширенням практики «захисної медицини», хоча такий аналіз міг би суттєво посилити аргументи авторки щодо доцільності запропонованих законодавчих змін.

Видається, що оцінка потенційного впливу запропонованих кримінально-правових новел на поведінку медичних працівників, доступність медичної допомоги та ефективність функціонування системи охорони здоров'я значно підвищила б практичну цінність дисертаційного дослідження.

Водночас зауваження мають здебільшого уточнюючий характер і не змінюють загальної позитивної оцінки проведеного дослідження. Вони спрямовані на залучення автора до наукової дискусії та врахувати зазначені зауваження у подальшій роботі над досліджуваною проблематикою.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам.

1. Дисертаційна робота Н.М. Колос на тему «Характеристика кримінально-правової відповідальності за неналежне виконання медичним або фармацевтичним працівником своїх професійних обов'язків», подана на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії, є комплексним, цілісним, завершеним науковим дослідженням. В ній отримано нові науково обґрунтовані результати, що відрізняються новизною в постановці і вирішенні проблем правового регулювання кримінально-правової політики у сфері забезпечення охорони діяльності органів кримінальної юстиції.

2. Дисертація Н.М. Колос на тему «Характеристика кримінально-правової відповідальності за неналежне виконання медичним або фармацевтичним працівником своїх професійних обов'язків» за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значимістю здобутих результатів відповідає спеціальності 081 Право та вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261 (із змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 3 квітня 2019 р. № 283), вимогам до оформлення дисертації, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40 (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України від 31 травня 2019 р. № 759) та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а її автор, Колос Наталія Миколаївна, на підставі прилюдного захисту заслуговує на присудження освітньо-наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право.

Офіційний опонент:

**кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінально-правових
дисциплін навчально-наукового інституту
права та правоохоронної діяльності
Львівського державного університету
внутрішніх справ**

Тарас СОЗАНСЬКИЙ